

2. Грушко М. В. Воєнні злочини та злочини проти людяності як міжнародні злочини порушення норм jus cogens // Академічні візії. 2023. № 19. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/743>
3. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві // Судова влада України. 2022. URL: <https://st.ko.court.gov.ua/sud1024/pres-centr/2/1271114/>
4. Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. № 81. URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/301497>
5. Що таке злочини проти людяності і як їх визначає міжнародне право // Explainer. 2025. URL: <https://explainer.ua/shho-take-zlochyny-proti-lyudyanosti-i-yak-yih-vyznachaye-mizhnarodne-pravo/>

Резнік Юлія Степанівна

старший викладач кафедри
кримінального права та кримінології,
НАВС, кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ ВІЙСЬКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення стабільності військового правопорядку в умовах повномасштабної збройної агресії проти України зумовлює підвищені вимоги до точності кримінально-правової кваліфікації, оскільки від правильного застосування норм кримінального закону залежить не лише індивідуальна відповідальність військовослужбовців, а й ефективність функціонування всієї системи оборони держави.

У цьому контексті особливе значення має Розділ XIX Особливої частини Кримінального кодексу України [1], який охороняє специфічний об'єкт — встановлений порядок несення військової служби як сукупність суспільних відносин, що забезпечують дисципліну, підпорядкованість, виконання наказів і здатність військових формувань виконувати покладені на них завдання. Водночас динамічність законодавчих змін та складність умов бойової обстановки зумовлюють виникнення ситуацій, у яких кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби межують із загальнокримінальними правопорушеннями або воєнними злочинами, що потребує комплексного аналізу не лише об'єктивних ознак діяння, а й правового статусу суб'єкта та спрямованості його умислу. Основним критерієм відмежування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби від суміжних складів виступає їх безпосередній об'єкт, який має пріоритетне значення порівняно з іншими елементами складу. Якщо для кримінальних правопорушень проти власності домінуючим є захист

майнових інтересів, то для кримінальних правопорушень, передбачених статтями 402–433 КК України, ключовим є забезпечення функціонування військової організації держави.

Особливо наочно це проявляється при розмежуванні складів, передбачених статтею 185 КК України (крадіжка) та статтею 410 КК України, яка встановлює відповідальність за викрадення, привласнення або інші протиправні дії щодо військового майна. Застосування статті 410 є обґрунтованим лише за наявності сукупності ознак, зокрема спеціального суб'єкта — військовослужбовця, спеціального предмета — військового майна, а також зв'язку діяння з проходженням військової служби. У випадках, коли такі ознаки відсутні, діяння підлягає кваліфікації за загальнокримінальними нормами, зокрема за статтею 185 КК України. Водночас у ситуаціях, коли посягання спрямоване на майно, що виконує функцію забезпечення бойової діяльності (наприклад, засоби зв'язку або військова техніка), його протиправне вилучення набуває значення, яке виходить за межі суто майнових відносин, і саме ця обставина обумовлює застосування спеціальної норми, передбаченої Розділом XIX КК України. Подальший аналіз потребує звернення до особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти порядку перебування на військовій службі в умовах воєнного стану, що набули суттєвих змін у зв'язку з прийняттям Закону України № 2839-IX від 13.12.2022 року [5].

Зазначений законодавчий акт не змінює природу складу кримінального правопорушення, однак встановлює кваліфікуючу ознаку — вчинення діяння в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці, що свідчить про підвищену суспільну небезпеку відповідних діянь. Зокрема, частина п'ята статті 407 КК України [1] передбачає відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану, що законодавець розглядає як більш небезпечне порушення військової дисципліни порівняно з аналогічними діяннями у мирний час. Такий підхід пояснюється тим, що навіть короткострокове вибуття військовослужбовця може негативно впливати на виконання бойових завдань, порушувати злагодженість дій підрозділу та створювати додаткові ризики для інших військовослужбовців.

Особливу складність у правозастосовній практиці становить відмежування самовільного залишення військової частини (стаття 407 КК України) від дезертирства (стаття 408 КК України), оскільки обидва склади мають подібні об'єктивні ознаки, а їх розмежування здійснюється переважно за суб'єктивною стороною. Визначальним критерієм у цьому випадку є наявність спеціальної мети — ухилення від військової служби назавжди, яка притаманна лише дезертирству. При цьому тривалість відсутності військовослужбовця сама по собі не може розглядатися як достатній доказ наявності такої мети, що знайшло своє відображення у практиці Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду [2], зокрема у постанові від 01 грудня 2022 року у справі № 725/4553/19.

Як зазначено у цьому рішенні, для встановлення складу дезертирства мають бути наявні фактичні дані, що свідчать про розрив зв'язку особи з військовою службою, наприклад використання підроблених документів, спроба зміни місця проживання або інші дії, які підтверджують намір не повертатися до служби. Аналогічний підхід простежується і в постанові цього ж суду від 14 квітня 2021 року у справі № 753/12338/18 [4], у якій наголошено, що визначальним є не тривалість відсутності, а спрямованість умислу особи. Завершуючи аналіз, необхідно звернутися до співвідношення кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби з воєнними злочинами, передбаченими Розділом XX КК України, зокрема статтею 438 КК України. На відміну від правопорушень Розділу XIX, воєнні злочини посягають на міжнародний правопорядок і регулюються нормами міжнародного гуманітарного права, закріпленими, зокрема, у Женевській конвенції 1949 року [3]. Відповідно до цих актів, кримінально караними є лише серйозні порушення законів і звичаїв війни, що характеризуються значним рівнем суспільної небезпеки. У цьому контексті особливого значення набуває питання виконання наказу та меж підпорядкування. Відповідно до статті 41 КК України [1], виконання явно злочинного наказу не звільняє особу від кримінальної відповідальності, тоді як відмова від його виконання не тягне кримінальної відповідальності.

Таким чином, якщо військовослужбовець відмовляється виконати наказ, який суперечить нормам міжнародного гуманітарного права, така відмова не утворює складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 402 КК України. Натомість виконання такого наказу може утворювати склад воєнного злочину.

Це свідчить про те, що принцип єдиноначальності в українському праві не є абсолютним і обмежується вимогами законності та нормами міжнародного права.

Отже, проведений аналіз дозволяє дійти висновку, що правильне розмежування кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби можливе лише за умови комплексного врахування об'єкта посягання, особливостей суб'єкта та спрямованості умислу, а також із урахуванням правових позицій судової практики та норм міжнародного гуманітарного права, що забезпечує узгодженість правозастосування та дотримання принципу законності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 01 грудня 2022 р. у справі № 725/4553/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
3. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 14 квітня 2021 р. у справі № 753/12338/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>

5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану : Закон України від 13 грудня 2022 р. № 2839-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2839-20#Text>

6. Кримінальне право України : науково-практичний коментар / за ред. М. І. Хавронюка. Київ, 2024.

Римарчук Ольга Вікторівна,
професор кафедри кримінального
процесу НАВС, кандидат юридичних
наук, доцент
Бейгул Влад
ад'юнкт кафедри кримінального
процесу НАВС

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ

17 липня 1998 року був ухвалений міжнародний договір, відомий як «Римський Статут Міжнародного кримінального суду» (в подальшому Римський статут), яким засновано Міжнародний кримінальний суд (*англ. International Criminal Court*, далі – МКС). Прийняття цього акта стало визначальним етапом у розвитку міжнародного кримінального правосуддя, оскільки був створений постійно діючий міжнародний судовий орган, уповноважений здійснювати кримінальне переслідування осіб, які вчинили злочини, що становлять загрозу для всього міжнародного співтовариства, зокрема: геноцид; проти людяності; воєнні злочини; злочин агресії (статті 1, 5 Римського статут [1]). Юрисдикція цього суду поширюється на злочини, вчинені на території держав-учасниць або їхніми громадянами після набуття Римського статуту чинності (1 липня 2002 року). Водночас МКС не підміняє собою національні судові системи, оскільки його діяльність ґрунтується на принципі комплементарності, відповідно до якого першочерговий обов'язок щодо здійснення кримінальної юрисдикції стосовно осіб, причетних до міжнародних злочинів, покладається на держави і виключно у випадках, коли держава не бажає або неспроможна належним чином здійснювати розслідування чи судові провадження, МКС має право реалізувати свої повноваження.

20 січня 2000 року Україна підписала Римський статут, засвідчивши намір приєднатися до системи міжнародного кримінального правосуддя, проте процедура його ратифікації виявилася тривалою та супроводжувалася низкою конституційно-правових перешкод. Ключовим фактором, що